

HAMAR PÉTER

Dáma a talonban¹

„Vigyázz, kocsis, lyukas a kas...”

Mint a csalódott kártyás, Móricz Zsigmond kényszerűen tudomásul vette, hogy a Simonyi Máriáért játszott partit elvesztette. Feleslegesen mozgatott meg minden követ: hiába írta levelek sokaságát, hiába a virágküldemények, az aggályokon való nagyvonalú felülemelkedés, a gáláns házassági ajánlatok, az áhított célhoz nem jutott közelebb. 1925. november 8-án éjszaka hiába várta a színésznő ígérte telefonhívást, és ez megérte benne a nagy elhatározást: lemond álmai ellentmondásos asszonyáról.

Nem került sor közöttük drámai jelenetre, látványos szakításra, mindössze annyi történt, hogy a házassági tervéhez ragaszkodó, mélységesen csalódott férfi új játszma-ba kezdett, immár a hallgatásba burkolózó lidérces asszony nélkül. Mint a talonmáriásban a kártyás, aki a számára felesleges lapot a talonba helyezi. Ettől kezdve özvegy Kardos Gézáné Magoss Olga kilép a háttérből, és esélye nyílik főszereplővé válni az újabb partiban.

1925 végére a körülményeknek az érdekeltek leveleiből kiolvasható alakulása mintha azt mutatná, hogy Móricz nemcsak belenyugodott helyzetének kényszerű módosulásába, hanem a változás megnyugvásba hajló derűt keltene benne, s itt-ott az örömteli várakozás jelei olvashatók ki magánjellegű írásaiból. Ezzel párhuzamosan a debreceni asszony bizalmatlansága is enyhült valamennyit, személyiségében megszapornodnak az érzelmi nyitásra utaló jelek. A közös hullámhossz azonban nagyon nehezen alakul. Bár tagadhatatlan, hogy főként Móriczban érlelődik a kapcsolat szorosabbá tételére irányuló szándék, de mintha nem azonos nyelvet beszélnének.

A tét kölcsönös felismerését, viszonyuk komolyra fordulását attól a találkozástól számíthatjuk, amelyre 1925. november 12-én került sor közöttük Debrecenben. Csak a szándékot tudjuk, az ürügyet nem, amivel az író felkereste Olgát, aki Margit nővéreknél lakott, s legfőbb missziója három unokaöccsének és egyetlen unokahúgának a nevelésében való részvétele volt. Sajátos rokoni viszonyok alakultak ki a családban: Olga elhunyt férje Margit férjének volt a testvére, s a nővérek egymáshoz való ragaszkodásának az is a forrásává vált, hogy korán félárvaságra jutottak, és apjuk felesége nevelte őket.

Móricz másnap levelet ír az asszonynak, s ebből kirajzolódnak találkozásuk lényeges mozzanatai.² Vége szakad az eddig játszott, célzásokkal és utalásokkal tűzdelt

¹ A tanulmány Móricz Zsigmond és Magoss Olga kapcsolatát *A debreceni asszony* címmel bemutató hosszabb dolgozat 3. fejezete. Az első fejezet („*Debrecenbe kéne menni...*”) a *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* 2021/2, a második fejezet (*Egy különös verseny története*) a *Magyar Napló* 2021/9. számában jelent meg.

² Móricz Zsigmond levele Magoss Olgának In: MÓRICZ ZSIGMOND: *Naplók, 1924–1925*, Budapest, 2010. Noran *Folytatás a következő oldalon* ➤

bújócskának, és az életük egybekapcsolására vonatkozó szándék Móricz részéről explicit formát ölt. Olga ugyan nem ugrik a vallomástevő nyakába, s az író is csak képzeletben csókolja az asszony „gyönyörű, gyönyörű száját”, de ez a meggyőződéssel írt sor mégiscsak ott áll a levélben: „Hiába mondja az ellenkezőjét: szeret!...” S a levél befejezéseként olvasható a kinyilvánított házassági szándék, s ebben a „műfajban” Móricznak nagy gyakorlata van:

„S ha maga jó lesz hozzám: nagy jót tesz a magyar irodalommal is. Ha még erre sem adja ide a kezét, hogy megcsókolhassam, ... hogy egy életen át szorítsam és vigyem... akkor... holnap újra kezdem... Ezt megengedi? ...”

Móricz – elhatározásra jutván a sorsfordító kérdésben – az egyéniségéből következően felgyorsítaná az eseményeket, de Olgát váratlanul éri a határozott fellépés. Az ő tétova, töprengő, óvatos habitusának túl gyors ez a tempó, és egyelőre megbénítja a lehetőség. Arról pedig természetesen nem tud, hogy mi zajlott a háttérben, mi készítette levelezőpartnerét a nyílt vallomástételre. Napokig vár, és csak november 19-én írja meg a választ a korábbi leveleiből ismert elemző, meditatív módon, de végül egy bonyolult hosszú mondat egyetlen tagmondatában ott áll a lényeg: „...meg kell, hogy mondjam, hogy én nem érzek magamban semmi hajlandóságot a házaselethez...”³

Ez nem várt pofon volt, de Móriczot már ütésállóvá edzette Simonyi Mária. Nem rendült bele, bár ez már neki is soknak bizonyult. Postafordultával válaszolt, ám már nem a „kedves, drága Olgának”, hanem a „Nagyságos Asszonyomnak”:

„Én ezennel visszaadom Magát magának. Élje tovább az életét, húzassa a fülébe a Sandrival, és mozzon a kedves Jenci-Pencivel, és maradjon meg veszélytelen örömök bátor hősnéek.

Én nem ígérhetek magának semmi jót. Velem másképp nem lehet jönni, csak életre-halálra.”⁴

Sandri, azaz Kondor Sándor a Magoss család barátja, a Jenci-Pencinek nevezett úr,⁵ egyébként törvényszéki bíró, szintén ebbe a körbe tartozott, s mindketten tették a szépet Olgának. Nem voltak azonban ezek olyan kapcsolatok, ami miatt Móricznak féltékenységet kellett volna éreznie, és nem is érdemes efféle kiolvasni a sorokból, még ha az asszony válaszában magyarázkodik is az említettek miatt, sértődöttséget és csalódottságot viszont igen.

De Móricz nem az a fajta, aki könnyen feladja a harcot. A levél nyitva hagyott befejező sora („És tudja meg, hogy –”), valamint *Az Isten tenyerén* mellékelt korrekktúra levonata azt sejteti, hogy folytatás következik. Az említett cikk így fejeződik be: „Jövök

Kiadó, 594–597. [MÓRICZ, 2010.] Ez a levél nem szerepel RÁDICS KÁROLY: Móricz Zsigmond és Magoss Olga levelezése (Budapest, 1995. Püski, [RÁDICS, 1995.] című kötetében.

³ RÁDICS, 1995, 50.

⁴ Móricz Zsigmond levele Magoss Olgának, 1925. november 20. Lásd RÁDICS, 1995, 51.

⁵ A *Betyár* Toncsi-Loncsi nevű szereplőjének modellje.

egy sírtól és megyek a sírba... S várom egy Szív aeroplánját, mely még egyszer felröptsen... és itt állok libbenő vágyakkal, szomorúan, szomorúan az Isten tenyerén...”⁶

Milyen tényezők motiválták Móriczot, hogy ragaszkodjék a debreceni asszonyhoz, ahelyett, hogy öntudatosan hátat fordított volna egy új kapcsolat reményében? Olga reflexiója – úgy, ahogy – érthető. Ő – mint azt későbbi levelében említi – úgy érezte, hogy a férfi a korábbi szerelmével való szakítása után afféle pótszernek tekinti őt, és ebben a sejtésében volt is némi igazság. Móricz valami szerelemfélét érzett ugyan iránta, bár inkább körvonalazatlan, határozott arcot nem öltő vonzódás vezette Olga-hoz. De hol volt ez attól az érzelmi szenvedélytől, ami Simonyi Máriához fűzte?

Ő kizökkent állapotában akkortájt főleg nyugalomra és biztonságra vágyott, s úgy tűnt számára, hogy ezt Olga mellett megtalálhatja. Az asszony érzelmileg kiegyensúlyozott, fegyelmezett személyiség benyomását keltette, és az előnyt jelentett az író szemében, hogy a katolikus – és hitét buzgón gyakorló – Máriával szemben Olga református, mint ő, és saját családja vallási hagyományainak folytatását láthatta benne. A legtöbbet pedig az nyomta a latban, hogy tapasztalta, új barátnője milyen szeretettel és gondoskodással veszi körül nővéreinek négy gyermekét, vállal részt nevelésükből. Lányait szerető apaként okkal vélhette, hogy személyében olyasvalakire talál, aki pótolni tudja az ő gyermekei számára a Janka halálával elveszített szeretetet.

Szándékának megvalósítása érdekében valószínűleg azért akart gyorsítani a tempón, hogy mielőbb visszanyerje lelki nyugalomát. Ez volt a záloga annak, hogy újra az írásra koncentrálhasson, azt ugyanis nyilván érezte, hogy a *Pillangó* megírása óta számottevő munkát nem tett az olvasók elé. De reményeiben hiába szaladt előre, Olga ebben a száguldásban nem tudta követni őt. Ám óvatoskodó, tétovázó magatartásában Móricz megérezte, hogy az ajtó nincs bezárva, az asszony résnyi nyílást hagyott rajta.

S hogy megérzésében nem tévedett, azt Olga egy heti tétovázás után, november 28-án írt levelében igazolva láthatta. Kapcsolatukat nem nevezi ugyan szerelemnek (mintha félne ettől a szótól), pusztán barátságának minősíti, de azzal, hogy „méltatlan befejezésnek” vélné megszakítását, felkínálja a folytatás lehetőségét. Móricz pedig kapva kap ezen, s mielőtt elutazna Bécsbe, elküldi neki Debrecenbe a *Légy jó mindhaláligot*, majd december 5-én röpké társas levélben üdvözli a császárvárosból.

Magoss Olga december 8-án ír újra Móricz-nak, s ez a levél már végtelennek tűnő hosszúságával szokatlannak bizonyul, de egyebek miatt is azzá válik. Az érzelmi nyitásra való hajlandóságot fejezi ki az eddigi, hivatalosnak tetsző „Kedves Móricz” helyett a „Kedves Zsiga” megszólítás, és – ugyancsak először levelezésük történetében – az „Olga” aláírás. Az asszony magát „túlzottan, betegesen őszintének” nevezi, és azok a lélektani tanulmányok beillő kapcsolatelemzések, amelyek egyben önmagával való számvetések is, igazolják önjellemzésének érvényességét.

A lényeg, a reménykeltő női biztatás végül az utolsó mondatban ölt formát: „...mielőtt Maga kíván Magának valamit, nézzen a szemébe, s jöjjön vele tisztába, hogy csakugyan olyan kívánatos-e az.”⁷ Nem lelkes felajánlkozásról van szó, de minden-

⁶ Móricz azt írja a levélben, hogy visszavonta közlési szándékát, de az írás végül megjelent *Az Est* 1926. január 3-i számában.

⁷ Magoss Olga levele Móricz Zsigmondnak, 1925. december 8. Lásd RÁDICS, 1995, 58.

képp fordulat ez Olga érzelmi világában, amelyet a háttérben történetek befolyásoltak kedvezően. Bevallja, hogy külső inspiráció is szerepet játszott elhatározásában: „Adyné mondott valamit, ami nekem nagyon jól esett, s amiből úgy láttam, hogy Maga talán komolyan szeret engem.”

A befejezés reményt keltő mondatának azonban van egy előzménye, valahol a levél közepén, amit Olga fontosnak tartott hangsúlyozni: „Énnekem sok idő kell, hogy egy gondolatot megszokjak...” Ám Móriczban a visszaadott remény visszhangzik folyamatosan, és mintha a figyelme átsiklana az intellemtnek számító megjegyzés fölött. A közzététel előtti lendülettel folytatja az udvarlást:

„Olga, Olga, Olga. Végre leírta. És Zsiga! Olga és Zsiga. Hisz rendben van minden? Igen? Csókoljon meg végre gondolatban. Én megtettem Debrecenben.”⁸

Ennek a levélnek a végén már a magát nyeregben érző férfi szólal meg: „Isten áldja meg kedves, drága jó Olga! Olgám? Ugye az enyém már? Nem követelem, csak érzem.”

Móricz ebben a furcsa adok-kapok játékban nem bizonyul jó emberismerőnek. Ha az lett volna, kiszámítja az özvegy reakcióját, amely természetesen újabb megtorpanást jelez: „Én nem tudom már, hogy mit olvasott Maga az én levelemből, de már megint a tizedik határban jár a tervezgetésével. Mire ez az eszeveszett tempó.”⁹

És az állandó levélírási kényszerben élő, szerelmes (és/vagy magát mielőbb birtokon belülinek óhajtó) Móricz sietségében elkövet egy súlyos taktikai hibát is, ami az ellenkezőjét eredményezi annak, mint amit várt tőle. A háttérben ott vannak a lányai: a már 15 éves Virág, Gyöngyi és a legkisebb, Lilike, akikről ebben az érzelmi túlbonyolítottágban sem feledkezik meg. Billegő viszonyuk ellenére elküldi mutatóba a fényképüket az asszonynak, bár nem ajándékba, csak megszemlélésre, de a sakkjátékos előrelátásával. Olga udvarias gesztussal („bájosoknak találtam a lánykákat”) küldi vissza a fotót, és nyilván érzékeli az akció mögötti szándékot. Ám nem osztja az író reménykedését, hanem aggodalmaskodóan fogadja, s ez nemcsak a személyiségéből fakad, hanem egykori tapasztalatok következménye. Őt nővérel együtt mostohaanya nevelte, és ez a viszony a legjobb szándékok ellenére sem volt felhőtlen, mint ahogy az ilyen kapcsolat az esetek többségében lenni szokott. Az állandóság és nyugalom eszményében élő asszony a lánykák nevelésének gondolatával még nehezebben birkózott, mint azzal, hogy életét összekösse a pesti íróval.

A helyzet úgyszólván tisztázatlan, Móricz a december 11-én írt levelében mégis előhozakodik váratlan javaslatával: „Karácsony után szeretném a gyerekeket elvinni Debrecenbe...” Bemutatásukat úgy akarja keresztülvinni, hogy a találkozásra semleges terepen, egy vacsora keretében, Ady Lajoséknál kerüljön sor. Lehet, hogy a korabeli társasági protokoll keretébe belefért Móricz kívánságlistája, bár ezt mai szemmel jogosan furcsállhatjuk. Adyné december 29-én prezentáljon vacsorát, ráadásul este 10-re, mert csak akkorra tud odaérni a családjával, Olga hozza magával Eszterkét, Margit nővére kislányát, ők pedig kapjanak írásban meghívót, s mindezt Olga intézze el.

⁸ Móricz Zsigmond levele Magoss Olgának, Wien 25. XII. 8. Lásd Móricz, 2010, 604.

⁹ RÁDICS, 1995, 60.

Az özvegy a maga szelíd, visszafogott módján tiltakozik: „Kedves Magától, hogy a kislányait el akarja hozni Debrecenbe, de ugye nem érti félre, én ezt talán korainak tartom! [...] Valahogy az időpont sem alkalmas.” Móricz ennek ellenére kierőszkolja a találkozást, amely végül mindenki számára kellemetlen emléket hagyott maga után, s a következők az író várakozásával ellentétesen alakultak.

A legidősebb lány, a serdülőként különösen érzékeny Virág az *Apám regényében* fél oldalon elintézi az Olga-epizódot, nem tudván felejtani személyes sértettségét. Adyektól a vacsora után a Bikába igyekeztek (Magossék kíséretében, akiknek hazafelé útba esett a szálloda), s a cseperegni kezdő esőben a lány a sálát az asszonynak nyújtotta, aki elfogadta ugyan, de csak a karjára téve vitte tovább.

Gyöngyi és Virág (Lilit az apja a miskolci rokonoknál hagyta) pontosan tudták a látogatás célját („háztűznéző”), de mindketten taszítónak érezték ezt a debreceni világot. „Az egyik lakásban [...] ült a fotelben egy merev, leereszkedő, ideges asszony. Az első pillanatban már tekintélyt akart tartani [...] Apánk szorgalmasan üldögélt a fekete ruhás hölgy mellett, s biztatott bennünket a barátkozásra”¹⁰ – írja Virág.

Móricz Olga december 24-én kelt levelének aljára írta fel utólag ennek az estének a történetét.¹¹ „Szegény Olga oly merev és ijedt s ellenséges volt, hogy a gyerekek, akik első percben hozzáfutottak, s azt mondta Gyöngyi: »Éppen olyan, mint gondoltam, mikor bejött, tudtam, hogy ő az: nem lehetett más, csak ez...« S mégis úgy jöttünk el, hogy »soha többet ide! soha többet!« Ebben persze Virágnak volt fő része. Szaploneczayné¹² azt mondta Virágnak, mindjárt az első percben: »Ha lesz már nektek mamukátok, és boldogok lehettek...«. Virág megrémült...”

A legidősebb lány visszaemlékezésének van egy lényeges mondata, amely megvilágítja apja szándékának hátterét: „Arról volt szó, hogy őt kineveznék a debreceni múzeumba igazgatónak, s ott kapnánk szép lakást is, igen gondtalan és kellemes jövőnk lehetne.” A lehetőség valóban csábítónak tűnhetett, s talán Móra Ferenc példája lebegett Móricz szeme előtt, aki a szegedi múzeumot igazgatta, s ez a tevékenység nem hátráltatta őt írói munkássága kiteljesítésében. Pályázat esetén pedig bizton számíthatott volna Magoss György polgármester és Ady Lajos tankerületi főigazgató támogatására.

De a történet folytatása másként volt a sors könyvében megírva, s hogy a házassági szándék kisiklott, abban végül is nem a lányok ellenérzése játszotta a főszerepet. Móricz a már említett Olga-levél aljára írt emlékeztetőjében a dolgok szerencsétlen (más szempontból viszont szerencsésnek is nevezhető) alakulásáról ad számot, sőt: egy további, hasonló jegyzet¹³ kerekíti le a kudarcba fulladt debreceni látogatás történetét, bár – s ez Móricznál egyáltalán nem meglepő – még annak is van folytatása, ami itt a befejezettség látszatát kelti.

E kései időpontban lezajló vacsora után, mindössze egy hét alatt, felgyorsulnak az események az érdekeltek körül, s nehéz magyarázatot találni, mi változott meg bennük, vagy nem is változott, csak lehullt a szépnek álcázott tényekről és érzel-

¹⁰ MÓRICZ VIRÁG: *Apám regénye*. Budapest, 1979. Szépirodalmi Könyvkiadó, 293.

¹¹ Rádics Károly közli a teljes feljegyzést levélgyjűteményének jegyzetei között, 612–613.

¹² Szaploneczay Gyuláné, Ady Lajosné és Magoss Olga barátnője, a debreceni tisztiorvos felesége.

¹³ RÁDICs, 1995, 613–614.

mekről. A másnap délután történekről így vall Móricz: „... míg a társaság moziba ment, mi, ki volt csinálva, Olgával ketten maradtunk. Nagyon különös volt: várta a csókot, kétségbeesett, lázas vonzással.”

Nehéz elképzelni az egymásra várakozás perceit, s bár van abban elítélhető tiszteltlenség, ha az ünnepélyes helyzetnek némi komikus felhangja támad bennünk, de ott áll egy szexuálisan túlhangolt férfi, aki bizonyosan kevesli azt, amire itt és most számíthat, mégis örülnie kell, s szemben vele a testiségtől idegenkedő vagy félelmet érző, de az első lépés megtételére magát elhatározó asszony. Megtörténik az, ami Móricz gondolatában már lejátszódott, de a felek inkább feszélyezettek, mint boldogok, s kimondatlanul is ott élnek bennük a kétségek a folytatás felől.

A legvalószínűbb, hogy ezen az estén, a búcsúzáskor adta át Móricz Olgának azt a háromsoros levelet, amely egy cím nélküli versét tartalmazta, és választ kért másnapra. (A kelezési dátuma december 30.) Bár az asszony a visszaemlékezésében állítja, hogy ő ezt január 6-án kapta, együtt a visszaküldött, általa ajándékként készített, hímzett könyvjelzővel, de biztosan megcsalja a memóriája, mert a vers a *Nyugat* január 1-i számában jelent meg *Regényfolytatás* címmel, nem január 6-a után, ahogy emlékezik; ráadásul az említett időpontban Móricz olyan indulatosan távozott Kardoséktól, hogy ebbe az elvonulásba aligha illet volna bele az ömlengő szerelmi vallomás átadása.

Móricz lírikusnak jelentéktelen volt,¹⁴ s ha nem ő adja a folyóiratnak a verset, minden bizonnyal eltanácsolják.

Új nap ragyog a Sors egén!
Óh szív figyelj, fagyott szegény
Bizalom hull, fehér pelyhekben,
dúsan, szűzen, szent gerezekben.

– így szól a felütés, a gondolatmenet és az eszköztár pedig a *Két szép asszonnyal a Balatonon* idézi, ám itt az allegorikus „Jövő” már „Jóság”-gá lényegül át, aki „halmok, a komor tanyák ködén” mint „napfény tűz át”.

De hiába volt a szerelmes összeborulás, a vers nem hatotta meg Olgát, és búcsúja Szilveszter délelőttjén még az Odüsszeusznál kudarcútróbb Móriczot is meglepte. A szenvedő fél így emlékezett post festa a már említett jegyzetében: „Ezen a reggelen rémes volt a fordulat a tegnapi esti forró csókok után. Az első csók, s erre most kegyetlen hidegséggel s oly hűvösen, hogy puffá lettem, s felbőszültem úri gőgje ellen, letárgyalta, hogy erről a házasságról szó sem lehet, s arra kér, hogy tovább ne forszírozzam a dolgot [...] Összecsaptam a sarkamat, s döngő léptekkel mentem el, nővére, Margit kikísért le a lépcsőn egy szó nélkül, ijedten. Nem értette mi volt odabent, s mi ez. A tőle búcsúzó pillantásban benne volt, hogy soha többet.”

Ezt Móricz 1926. június 25-én jegyezte fel Olga január 7-én írt, befejezetlen, el nem küldött, csak később átadott levelének aljára, pontosabban a lemásolt változat

¹⁴ Verseinek a kiadói szándék szerinti teljes gyűjteményét (32 műről van szó) a Rejtjel Kiadó jelentette meg, év nélkül, felelős szerkesztője Tiszóczy Tamás.

aljára, mert ekkor, második házassága előtt néhány nappal, a debreceni asszonynak visszaküldte a leveleit.

A „soha többet”-en persze csak mosolyogni lehet, mert Móricz január 5-én újra Debrecenben van, és részt vesz azon a vacsorán, amit Szaploneczayné ad Olga tiszteletére, születésnapja alkalmából. Móricz itt tudja meg, hogy az özvegy ugyanazon a napon született, mint Janka. „Ijesztő volt” – írja, rádöbbenve az egyezésre, azaz rossz ómennek tekintette.

Hogy mi játszódhatott le közöttük a vacsorán s utána, arra csak következtetni tudunk a másnap történetekből. A diplomácia nyelvén ezt így mondják: a felek álláspontja nem közeledett egymáshoz. „Szóval január 6-án körülutaztam Debrecenben, s leadtam, vasúti hordárral küldtem neki egy óriási fehér azáleát, s levélkében visszamelékeltem a karácsonyi könyvjelzőt” – jegyzi fel Móricz a naplójában.

Olga vérig van sértve, az azáleát a „gyűlölet és gúny” virágának tekinti, de indulatai korántsem móriczi méretűek. Érzelmi amplitúdója mindig is alacsony volt, kifelé legalábbis ezt mutatta. S ha mégis feltolultak volna benne erősebb érzelmek, akkor a masszív polgári neveltetés és a dolgokban az isteni akarat megnyilvánulását vizionáló református szemlélet olyan korlátok közé szorította, hogy megbénítva érezhette magát. Ám ha nemcsak magára figyel, hanem több figyelmet szentel Móricz személyiségének megértésre, akkor nem lehetne kétséges számára, hogy lesz itt még folytatás. Ám hogy az együttfutás vagy vesszőfutás lesz-e, egyikük sem tudhatta.